

Πίσω από το «μαύρο θρύλο», ας επιστρέψουμε στο «Φίλο του Λαού»

Στην «Ωδή στη Σαρλότ Κορντέ», ο ποιητής André Chénier, μετά τη δολοφονία του Μαρά, γράφει: «Το μαύρο φίδι, που βγήκε από την ακάθαρτη φωλιά του, είδε επιτέλους να κόβεται από το σταθερό και βέβαιο χέρι σου ο δηλητηριώδης ιστός της μισητής ζωής του! Στα σωθικά της τίγρης ήρθες να αναζητήσεις ξανά τα χλωμά μέλη και το αίμα των ανθρώπων που είχε κατασπαράξει!». Η εικόνα αυτής της επαναστατικής κτηνωδίας (ο Michelet έγραφε ότι «το μεγάλο του στόμα, σαν του βατράχου, δύσκολα θύμιζε πως αυτό το πλάσμα υπήρξε άνθρωπος») πέρασε στην ιστορία. Ο Μαρά παρέμεινε συνώνυμο των ακροτήτων και των σφαγών της Γαλλικής Επανάστασης. Ενάντια σε αυτόν τον «μαύρο θρύλο», ο Βίκτωρ Ουγκό υπενθυμίζει ότι ο Μαρά υπήρξε επίσης «ο φίλος του λαού»: «Όσο θα υπάρχουν εξαθλιωμένοι άνθρωποι, θα υπάρχει στον ορίζοντα ένα σύννεφο που μπορεί να γίνει φάντασμα, ένα φάντασμα που μπορεί να γίνει ο Μαρά». Τόσο οι επικριτές όσο και οι θαυμαστές του παραβλέπουν ένα πιο πεζό αλλά ουσιαστικό στοιχείο: ο Μαρά υπήρξε μια κεντρική μορφή του πρώιμου γαλλικού δημοκρατισμού. Αποτελώντας τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην ιακωβίνικη αστική τάξη και στους αβράκωτους (sans-culottes), οι οποίοι επιδίωκαν μια ριζική επαναθεμελίωση της κοινωνικής τάξης, προσπάθησε να συμφιλιώσει τις επιδιώξεις τους και να ωθήσει την Επανάσταση προς ένα «μέγιστο δημοκρατίας», το οποίο ίσως να μην έχει ακόμη ξεπεραστεί.

«Ο φίλος του λαού» απέναντι στην Ιστορία ως «μηχανή αλυσοδέματος»

Όταν έγινε γνωστή η απόφαση του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ να συγκαλέσει τις Γενικές Τάξεις για να αντιμετωπιστεί η οικονομική κρίση της μοναρχίας, ο Ροβεσπιέρος ήταν μόλις τριάντα ετών, ο Δαντών δεν είχε ακόμη συμπληρώσει τα τριάντα, ενώ ο Σαιν-Ζυστ δεν είχε κλείσει τα είκοσί του. Σε αντίθεση με αυτούς τους νέους ανθρώπους, ο σαρανταπεντάχρονος Μαρά ήταν ήδη έμπειρος παρατηρητής των πολιτικών θεσμών.

Αφού εγκατέλειψε τη γενέτειρά του, το Νεσατέλ (στη σημερινή Ελβετία), εγκαταστάθηκε αρχικά στη Γαλλία και στη συνέχεια στην Αγγλία, όπου εργάστηκε ως γιατρός, ελπίζοντας ότι θα μπορούσε να γράφει ελεύθερα σε εκείνη τη χώρα που τότε θεωρούνταν η πατρίδα της ελευθερίας. Κατά τη διάρκεια της ενδεκαετούς παραμονής του στην Αγγλία, συμμετείχε σε τεκτονικές στοές και στα νέα

κέντρα πολιτικής και πνευματικής ζύμωσης, δηλαδή στις πολιτικές λέσχες. Εκεί γνώρισε τη βρετανική κοινωνία, όπου ο οικονομικός φιλελευθερισμός είχε αναπτυχθεί περισσότερο απ' ό,τι στη Γαλλία, και διαπίστωσε με πικρία ότι αυτή η εξέλιξη δεν είχε βελτιώσει καθόλου τις συνθήκες ζωής των φτωχών λαϊκών στρωμάτων. Πάνω απ' όλα, γνώρισε από κοντά τη λειτουργία του βρετανικού Κοινοβουλίου, το οποίο οι περισσότεροι φιλόσοφοι της εποχής θαύμαζαν σχεδόν ομόφωνα. Αντί όμως να συμμεριστεί τον ενθουσιασμό τους, ο Μαρά παρατήρησε πόσο εύκολα το αντιπροσωπευτικό σύστημα μπορούσε να χειραγωγηθεί από ομάδες συμφερόντων και να διαφθαρεί μέσω της οργανωμένης επιρροής που ασκούσε ο βασιλιάς Γεώργιος Γ'. Αυτή η διαπίστωση γέννησε μέσα του μια αμετάκλητη δυσπιστία απέναντι στην εκτελεστική εξουσία. Έτσι διαφοροποιήθηκε από τους περισσότερους στοχαστές της εποχής του, απορρίπτοντας τόσο τη συνταγματική μοναρχία όσο και την «πεφωτισμένη Δεσποτεία» των μεταρρυθμιστών ηγεμόνων, τους οποίους θεωρούσε ενόχους επειδή αδιαφορούσαν για τη μοίρα των φτωχών.

Ο Μαρά δεν ήταν ο μόνος Γάλλος επαναστάτης που διαμόρφωσε την πολιτική του σκέψη έξω από τα σύνορα της Γαλλίας. Ο μελλοντικός βουλευτής των Γιρονδίνων, Jacques Brissot, είχε επίσης ζήσει στην Αγγλία, στην Ελβετία και στις Ηνωμένες Πολιτείες πριν από το ξέσπασμα της Επανάστασης. Ωστόσο, ενώ αυτά τα ταξίδια ενίσχυσαν τον ενθουσιασμό του Μπρισό για το μεγάλο «διατλαντικό» φιλελεύθερο κίνημα, το οποίο ήλπιζε να μεταφέρει στη Γαλλία, στον Μαρά προκάλεσαν το αντίθετο αποτέλεσμα: όξυναν την απαισιοδοξία του. Στο πρώτο μεγάλο πολιτικό του έργο, «Οι Αλυσίδες της Δουλείας» (*Les Chaînes de l'esclavage*, 1774), ο Μαρά παρουσιάζει την παγκόσμια ιστορία ως μια «μηχανή αλυσοδέματος», η οποία αναπαράγει αδιάκοπα τον ζυγό των δεσποτών και από την οποία ούτε η δική του εποχή φαίνεται να μπορεί να ξεφύγει. Κατά την άποψή του, υπήρχε μία μόνο επανάσταση που άξιζε πραγματικά να πραγματοποιηθεί: εκείνη της μεγάλης μάζας των φτωχών εναντίον της μικρής μειοψηφίας των πλουσίων. Συνδυάζοντας αυτή την «απαισιοδοξία της λογικής» με μια «αισιοδοξία της βούλησης», ο Μαρά, έχοντας επιστρέψει στο μεταξύ στη Γαλλία, ρίχτηκε παρά τούτα στην πολιτική μάχη που άνοιξε το 1789.

Καταγγελία των συνωμοσιών και παρανομία

Στις αρχές του επόμενου έτους ο Μαρά δημοσίευσε το έργο του *Προσφορά προς την Πατρίδα* (*Offrande à la Patrie*), στο οποίο διατύπωσε, με συγκαλυμμένο τρόπο, τις βασικές πεποιθήσεις που είχε αποκτήσει κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αγγλία. Απαντώντας σε όσους τον θεωρούσαν υπερβολικά ριζοσπάστη, έγραφε: «Δεν αγνοώ ότι αυτοί οι απαθείς άνθρωποι, που αποκαλούνται "λογικοί", αποδοκιμάζουν τη θέρμη με την οποία υπερασπίστηκα την υπόθεση του Έθνους. Είναι όμως δικό μου φταίξιμο αν δεν έχουν ψυχή; Αναίσθητοι μπροστά στις δημόσιες συμφορές, αντικρίζουν με στεγνό βλέμμα τα βάσανα των καταπιεσμένων και ανοίγουν το στόμα τους μόνο για να μιλήσουν για υπομονή και μετριοπάθεια». Ήδη από τότε ο Μαρά εξέφραζε τη βαθιά δυσπιστία του απέναντι στους

μελλοντικούς βουλευτές, οι οποίοι ήταν πρόθυμοι να αναγνωρίσουν τα Δικαιώματα του Ανθρώπου παρά μόνον για να τα περιορίσουν αμέσως μετά.

Με τη σύσταση της Συντακτικής Εθνοσυνέλευσης, ο Μαρά θεώρησε ότι αυτή χαρακτηριζόταν από διγλωσσία και ότι η υποκρισία της έπρεπε να αποκαλυφθεί. Για τον λόγο αυτό, τον Σεπτέμβριο του 1789 ίδρυσε τη διάσημη εφημερίδα του *Ο Φίλος του Λαού*. Αποστολή του δεν ήταν απλώς να σχολιάζει τις πολιτικές αποφάσεις, αλλά να ξεσκεπάζει συνωμοσίες, να καταγγέλλει τις καταχρήσεις εξουσίας και να γκρεμίζει τα πρόσκαιρα είδωλα της «κοινής γνώμης». Έτσι επιτέθηκε με ιδιαίτερη σφοδρότητα στον γενικό ελεγκτή των Οικονομικών, Jacques Necker, ο οποίος παρουσιαζόταν ως μεταρρυθμιστής, ενώ ο Μαρά τον θεωρούσε καιροσκόπο και άνθρωπο των οικονομικών συμφερόντων. Ξιφούλκησε, επίσης, ενάντια στον κόμη Mirabeau, ο οποίος, μολονότι εμφανιζόταν υπερασπιστής του λαού, παρέμενε στα μάτια του ένας ύποπτος αριστοκράτης που διαπραγματευόταν κρυφά με την Αυλή. Πάνω απ' όλα, στράφηκε εναντίον του μαρκησίου de La Fayette, του περίφημου «ήρωα των δύο κόσμων», ο οποίος είχε αποκτήσει τεράστιο κύρος χάρη στη συμμετοχή του στην Αμερικανική Επανάσταση και για τον οποίο ο Μαρά φοβόταν ότι έκρυβε δικτατορικές φιλοδοξίες. Οι τρεις αυτοί άνδρες, τους οποίους ο Μαρά στοχοποίησε στο απόγειο της δημοτικότητάς τους, πράγματι πρόδωσαν αργότερα την υπόθεση της Επανάστασης. Η διορατικότητα των επικρίσεών του ενίσχυσε σημαντικά την επιρροή του στην επαναστατική κοινή γνώμη.

Η θεωρία του για τη δημοσιογραφία

Προτού γίνει ρήτορας, ο Μαρά ήταν συγγραφέας και διαμόρφωσε μια πραγματική θεωρία της δημοσιογραφίας. Κατά τη γνώμη του, ο Τύπος όφειλε να αποτελεί το πρώτο ανάχωμα απέναντι στην τυραννία. Βασική αποστολή του ήταν να διαφωτίζει τον λαό σχετικά με τους μηχανισμούς της καταπίεσής του και όχι να αποσπά την προσοχή του με «ψεύτικα ζητήματα». Ως προς το ύφος, ο Μαρά προτιμούσε έναν λόγο λιτό και καθαρό, έναν τόνο σοβαρό αλλά και παθιασμένο. Όπως επισημαίνει ένας βιογράφος του, ο Jean Massin, ο Μαρά θεωρούσε ότι η Επανάσταση ήταν υπόθεση υπερβολικά σοβαρή για να μεταχειρίζεται είτε την ειρωνεία –την οποία συνέδεε με τη βολταιρική μεγαλοαστική κουλτούρα– είτε με χυδαιότητα, που του θύμιζε το προκλητικό ύφος του Jacques Hébert και της εφημερίδας του *Le Père Duchesne*.

Ο Μαρά υπερασπιζόταν κυρίως μια καταγγελτική δημοσιογραφία, η οποία σε αρκετά σημεία προαναγγέλλει αυτό που αργότερα θα ονομαζόταν *ερευνητική* δημοσιογραφία, με δύο όμως βασικές διαφορές. Η πρώτη αφορούσε τα περιορισμένα μέσα που διέθετε ένας δημοσιογράφος της εποχής. Συνήθως δεν είχε στη διάθεσή του ούτε συντακτική ομάδα ούτε ανταποκριτές. Έτσι, ο Μαρά δεν μπορούσε να διεξαγάγει εις βάθος έρευνες και αναγκαζόταν να βασίζεται, τόσο στη διαίσθησή του όσο και στις πληροφορίες που του έστελναν οι αναγνώστες μέσω της αλληλογραφίας της εφημερίδας, μέρος της οποίας δημοσίευε σε κάθε φύλλο. Η δεύτερη διαφορά ήταν ότι ο Μαρά επέλεγε

συνειδητά να επιτίθεται περισσότερο στα πρόσωπα παρά στις ιδέες. Η μέθοδός του, επομένως, τον απομάκρυνε από τους Ιακωβίνους και τον έφερνε πιο κοντά στους Κορδελιέρους. Οι συνεχείς καταγγελίες του είχαν ως αποτέλεσμα να διωχθεί δικαστικά επανειλημμένα και να αναγκαστεί να περάσει στην παρανομία, ήδη από τον Οκτώβριο του 1789. Παρέμεινε παράνομος στο μεγαλύτερο μέρος της Επανάστασης, αναγκαζόμενος να αλλάζει συνεχώς κρησφύγετα και τυπογράφους για να συνεχίσει την έκδοση της εφημερίδας του. Αυτή η διαρκής καταδίωξη συνέβαλε σημαντικά στη σφυρηλάτηση του θρύλου που τον περιέβαλε.

Ένας και μοναδικός αγώνας: οι πλούσιοι εναντίον των φτωχών

Η κεντρική θέση που κατέχει η ταξική πάλη στη σκέψη του Μαρά διαφοροποιεί τη δική του αντίληψη για τον λαό από εκείνη των Ιακωβίνων. Για τους τελευταίους, ο λαός είναι το σύνολο των πολιτών χωρίς διακρίσεις. Για τον Μαρά, αντίθετα, λαός είναι αποκλειστικά οι φτωχοί, επειδή μόνο αυτοί πραγματοποίησαν την Επανάσταση· δηλαδή «τα κατώτερα στρώματα της κοινωνίας: οι εργάτες, οι τεχνίτες, οι μικροέμποροι, οι αγρότες, ο όχλος, εκείνοι οι δυστυχισμένοι που ο αλαζονικός πλούτος αποκαλεί "συρφετό" και που η ρωμαϊκή αλαζονεία αποκαλούσε προλετάριους». Πρόκειται άραγε για μια πρωτο-μαρξιστική ανάλυση; Καθόλου. Όπως σχεδόν όλοι οι επαναστάτες της εποχής του, ο Μαρά παρέμενε σε μεγάλο βαθμό αδιάφορος απέναντι στις οικονομικές δυναμικές. Η σχέση εργοδότη και εργαζομένου, που τότε μόλις διαμορφωνόταν και επρόκειτο να γίνει καθοριστική τον επόμενο αιώνα, του ήταν σε μεγάλο βαθμό άγνωστη. Στα μάτια του, το νόημα της ιστορίας δεν καθορίζεται τόσο από την εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων όσο από τη διαρκή συσσώρευση «συνωμοσιών». Η αντίθεση που σκιαγραφεί ανάμεσα στη μικρή μειονότητα των πλουσίων και στη μεγάλη μάζα των φτωχών παραμένει απλή στη διατύπωσή της, αλλά αποτελεί σταθερό άξονα ολόκληρης της πολιτικής του σκέψης.

Έτσι, ο Μαρά διαφοροποιείται από την πλειονότητα των Ιακωβίνων, δίπλα στους οποίους καθόταν στα έδρανα, ασκώντας πολύ πιο ριζοσπαστική κριτική στην ατομική ιδιοκτησία και υποστηρίζοντας μια εκτενέστερη κρατική παρέμβαση στην οικονομία. Η ατημέλητη εμφάνισή του, που συνέβαλε στη δημιουργία του θρύλου του, το μίσος του για τις πολιτικές ελίτ –τις οποίες αποκαλούσε περιφρονητικά «άνδρες του Κράτους»–, η υπερβολική ρητορική του και οι εκκλήσεις του για βία τον ξεχώριζαν από τον ριζοσπαστισμό των Ιακωβίνων με τις πουδραρισμένες περούκες. Βρισκόταν πιο συχνά κοντά στους Κορδελιέρους, στους «Υπερβολικούς» του Jacques Hébert και στους «Έξαλλους» του Jacques Roux, ομάδες που μοιράζονταν κοινές αρχές αλλά και μια έντονα λαϊκή αισθητική. Ωστόσο, ο Μαρά ξεχώριζε ακόμη και από αυτούς, καθώς η δημοτικότητά του άγγιζε τα όρια της λατρείας. Περισσότερο από κάθε άλλη μορφή της εποχής, ενσάρκωσε τον τύπο του λαϊκού δημαγωγού με τη θετική έννοια του όρου: του υπερασπιστή και κύρηκα των λαϊκών στρωμάτων.

Άμεση δημοκρατία και λαϊκή δικτατορία

Διαπιστώνοντας την αποτυχία των εκκλησιών του για εξέγερση κατά τη διάρκεια του 1790, ο Μαρά κατανόησε ότι η «πληβειοποίηση» της Επανάστασης δεν μπορούσε να επιβληθεί με διατάγματα· έπρεπε να οργανωθεί. Με αυτή τη λογική, υποστήριξε τη δημιουργία των «αδελφικών εταιρειών» (*sociétés fraternelles*), δηλαδή πολιτικών λεσχών πραγματικά ανοιχτών στα λαϊκά στρώματα. Διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη δημοσιογραφική εκστρατεία που οδήγησε, από το 1791 και έπειτα, στην ίδρυση τέτοιων συλλόγων, αρχικά στο Παρίσι και στη συνέχεια στις επαρχίες. Οι σύλλογοι αυτοί εξελίχθηκαν σε βασικούς χώρους πολιτικοποίησης των μαζών και προετοιμασίας των μεγάλων εξεγερσιακών κινητοποιήσεων. Πέρα όμως από την οργάνωση της επαναστατικής βάσης, ο Μαρά θεωρούσε αναγκαία και τη συγκρότηση μιας οργανωμένης ηγεσίας του λαϊκού κινήματος. Γι' αυτό, τον Ιανουάριο του 1791 πρότεινε τη δημιουργία μιας «Εταιρείας των Εκδικητών του Νόμου», αποτελούμενης από είκοσι δύο μέλη, ανάμεσα στα οποία επιθυμούσε να συμμετέχει και ο Ροβεσπιέρος .

Η οργάνωση του λαϊκού κινήματος αποσκοπούσε στην άσκηση της εξουσίας από τον ίδιο τον λαό και στον συνεχή έλεγχο των εκλεγμένων αντιπροσώπων του. Η προσήλωση του Μαρά στην άμεση δημοκρατία εξηγείται από τη βαθιά δυσπιστία του απέναντι στους εκλεγμένους αντιπροσώπους . Αυτή η ακραία καχυποψία τον οδήγησε να απαιτεί τη μέγιστη δυνατή διαφάνεια στην άσκηση της εξουσίας και να απορρίπτει τον κατακερματισμό της ανάμεσα στις διάφορες συνελεύσεις και τα υπουργεία. Γι' αυτόν τον λόγο πρότεινε τη θέσπιση ενός «δικτάτορα», στοιχείο που αποτελεί ίσως την πιο παράδοξη και αμφιλεγόμενη πτυχή της πολιτικής του θεωρίας.

Μάλιστα, ήταν ο μόνος μέσα στη Συμβατική Εθνοσυνέλευση που υποστήριζε ανοιχτά μια τέτοια λύση. Τοποθετώντας την έννοια της «δικτατορίας» στο ιστορικό της πλαίσιο, ο ιστορικός Albert Soboul επισημαίνει ότι για τους Γάλλους επαναστάτες η λέξη αυτή σήμαινε την έκτακτη και προσωρινή συγχώνευση της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας. Για τον Μαρά, η «δικτατορική» αυτή λύση θα καθιστούσε την εκτελεστική εξουσία αφενός ανθεκτική στη διαφθορά των ισχυρών και αφετέρου ευάλωτη στον διαρκή έλεγχο του λαού. Τη θεωρούσε έναν ενδιάμεσο δρόμο ανάμεσα στη «μαζική λαϊκή δικτατορία, που αντλεί τη νομιμοποίησή της από τις αρχές της άμεσης δημοκρατίας» -δηλαδή τη λύση των αβράκωτων- και στη «δικτατορία μιας καθοδηγητικής ομάδας, προσηλωμένης στις αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας» , που αποτελούσε την επιλογή της πλειονότητας των επαναστατών. Φυσικά, αυτές οι μορφές «δικτατορίας» δεν προορίζονταν, κατά τον Μαρά, να αποτελέσουν το κανονικό σύστημα διακυβέρνησης, αλλά έκτακτα μέσα για την αντιμετώπιση των εξαιρετικών κινδύνων των ετών 1792-1793.

Σημειώσεις

Το πορτρέτο του Μαρά από τον Βίκτωρ Ουγκό προέρχεται από ένα προσχέδιο του έργου του

«Ενενηντα Τρία» (*Quatrevingt-treize*).

Η έκφραση ανήκει στον Λουί Μπλαν, όπως παρατίθεται από τον Ζαν Μασέν στο έργο του *Marat*, Alinéa, επανέκδοση 1988, σ. 137: «Ο Μαρά ήταν ειλικρινής, και η ειλικρίνειά του αποτελούσε, σε πολλές περιπτώσεις, εγγύηση αξιοπιστίας. Οι υπερβολές του, που εξισορροπούνταν από μια εξαιρετικά οξυδερκή κρίση, συνιστούσαν ένα είδος μέγιστης δημοκρατικής απαίτησης, πέρα από την οποία μόνο οι δημαγωγοί χωρίς καλή πίστη μπορούσαν να ισχυριστούν ότι προχωρούσαν.»

Ζαν Μασέν, *Marat*, ό.π., σ. 74.

Ο Νεκέρ, επιβραδύνοντας το μεταρρυθμιστικό κίνημα και υπερασπιζόμενος τη βασιλική εξουσία, παραιτήθηκε από το υπουργικό του αξίωμα και αποσύρθηκε τον Σεπτέμβριο του 1790. Ο Μιραμπό πέθανε τον Απρίλιο του 1791, περιβεβλημένος με το κύρος του πατριώτη, όμως η ανακάλυψη εγγράφων που αποκάλυπταν τις σχέσεις του με τη μοναρχία οδήγησε στην απομάκρυνση της σορού του από το Πάνθεον τον επόμενο χρόνο. Τέλος, ο Λα Φαγιέτ απείλησε να βαδίζει με τα στρατεύματά του εναντίον του Παρισιού σε περίπτωση που απειλείτο η βασιλική οικογένεια και, το καλοκαίρι του 1792, αυτομόλησε στο αυστριακό στρατόπεδο.

Ζαν Μασέν, ό.π., σ. 35.

Σοφί Βανίχ (*Sophie Wahnich*), *La liberté ou la mort*, εκδ. La Fabrique, 2010.

Παράθεμα από τον Ζεράρ Βαλτέρ, *Actes du Tribunal révolutionnaire*, σσ. 42-43.

Στο ίδιο.

Jean Massin, ό.π., σ. 165.

Σχετικά με αυτό, ο Μπενζαμέν Μορέλ υπενθυμίζει ότι ο Μαρά υπήρξε ένας από τους πρώτους υποστηρικτές της κατάργησης της βουλευτικής ασυλίας το 1793. Βλ. Benjamin Morel, *Le Parlement : temple de la République*, Passés Composés, 2024.

Albert Soboul, «Προβλήματα της επαναστατικής δικτατορίας», στο *Dictatures et légitimité*, κεφ. V, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1982, σ. 162.

Μετάφραση με βοήθεια TN- Επιμέλεια: Δημήτρης Οικονομίδης, ψυχίατρος-ψυχοθεραπευτής. Το κείμενο αρχικά δημοσιεύτηκε στις 4 Φεβρουαρίου 2026 στην ιστοσελίδα «[Le vent se lève](#)».